

SAFEVİ, KAÇAR VE BABÜR BAYRAKLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Assessment of the Safavid, Qajar and Babur Flags

Cihat AYDOĞMUŞOĞLU*

ÖZET

Bayrak, bir devletin, bir milletin veya belli bir topluluğun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş ve biçimlendirilmiş kumaş veya sancaktır. Türkler barışta, savaşta ve törenlerde muhtelif renklerde bayraklar kullanıyorlardı. Zira bu renklerin de ayrı anlamları vardı. Başlangıçta hükümdarların şahsi sembolleri olan bayraklar zaman içinde devleti ifade eder hale gelmişti. İşte biz de bu makalede, Safevi, Kaçar ve Babür devletlerini temsilen kullanılan bayraklar, bu bayrakların üzerlerindeki motifler ve bunların tarihî temelleri üzerinde bazı değerlendirmelerde bulunacağız.

Anahtar Kelimeler; İran, Safevi Devleti, Kaçar Hanedanlığı, Babür İmparatorluğu, Bayrak

ABSTRACT

Flag is used as a symbol of a country or a nation. A flag is usually a piece of customized and formatted fabric with a distinctive design that is usually rectangular but may be of any shape or size. Turks were using flags of various colors at peace and war and the ceremonies. Because these colors also were a separate meanings. Initially, the flags were symbols of rulers. In course of time, they had become symbol to the state. Here in this article we will represent states of the Safavid, Qajar and Babur flags. We will also refer to motifs on flags and their historical basis.

Keywords; Iran, Safavid Empire, Qajar Dynasty, Babur Empire, Flag

GİRİŞ

Bayrak, savaşlarda kullanılan ve ucuna bir ipek parçası takılan mızrak şeklinde izah olunmaktadır.¹ Eski Türklerde bayrak, mızrak vs. batırılacak veya saplanacak bir silahın adı olup

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, cihat.aydogmusoglu@ankara.edu.tr.

savaşlarda bunun ucuna ipekten bir alâmet takılıyordu.² Türkler barışta, savaşta ve törenlerde ayrı ayrı renklerde bayraklar kullanıyorlardı. Zira bu renklerin de ayrı anlamları vardı.³ Başlangıçta hükümdarların şahsi sembolleri olan bayraklar zamanla devleti ifade eder hale gelmişti. İslâmiyet'ten önceki ve sonraki Türk devletlerinde hükümdar alâmeti olarak kullanılan bayrakların yanında ordu komutanlarının ve askerî zümrelerin de kendilerine özel bayrakları vardı.⁴

Bayrak veya sancak egemenlik sembolüdür. Kutsal sayılan bayrak, aynı zamanda bağımsızlığı göstermektedir. Kağanların, komutanların ve boy beylerinin Türk halkı içindeki itibar ve saygınlıkları bayraklarının şekline ve boyuna göre tayin edilirdi. Uğur ve başarı onun dalgalanan saçaklarında görülürdü. Hükümdarın bayrağını koruyan ve tutan general rütbesindeki kişiye alemdâr veya Emir-i Alem denilirdi.⁵ Bayrak mefhumu hakkındaki bu kısa açıklamadan sonra Safevi, Kaçar ve Babür bayraklarıyla ilgili düşüncelerimizi anlatmaya geçebiliriz.

Safevi Devleti'nin Bayrağı

Adını Erdebil'deki Safeviyye tarikatının kurucusu Şeyh Safiyüddin'den alan Safevi Devleti, 16. yüzyılın başında Rumlu, Şamlu, Tekelü, Ustacalu, Dulkadirli, Afşar, Kaçar, Bayburtlu ve Varsak gibi ekseriyeti Anadolu'dan İran'a giden Türk oymaklarının desteği ile Şah İsmail tarafından kurulmuştur (1501).⁶ Safevi Devleti, 1587-1629 yıllarında hüküm süren Şah Abbas zamanında en kudretli devrini yaşamış ve sınırlarını doğuda Özbek ve Babür ile batıda Osmanlılar aleyhine genişletmiştir. Şah Abbas'ın ardından onun kurduğu sağlam temeller üzerine devlet bir süre daha ayakta kaldıysa da Afgan istilasıyla sarsılan Safevi Devleti, 1736 yılında Muğan'da toplanan kurultayda, Horasan'daki Avşarların Kırklı oymağına mensup Tahmasp Kulu Han lakaplı Nadir Bey'in "*Şah*" unvanıyla tahta oturmasıyla tarihe karışmıştır.⁷

Safevilerin kullandığı bayrak bugün itibariyle elimize geçmiş değildir. Safevilere ait toplu bir devlet arşivi olmadığı gibi Safeviler devrinden kalma eşyalar da çeşitli ülkelerdeki

¹ Kâşgarlı Mahmud, **Divan-ü Lûgat-it Türk**, Çev: Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2006, c. 2, s. 205.

² M. Fuad Köprülü, "Bayrak", **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, Maarif Matbaası, 1944, c. 2, s. 401.

³ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2001, s. 694.

⁴ M. Fuad Köprülü, **a.g.m.**, s. 402.

⁵ Aydın Taneri, **Türk Devlet Geleneği**, Töre Devlet Yayınevi, Ankara 1981, s. 118-119.

⁶ Faruk Sümer, **Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s. 18-22; Tufan Gündüz, **Son Kızılbaş Şah İsmail**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010, s. 50-68; Abdülhâluk Çay, "Safaviler-Avşarlar-Kaçarlar", **Tarihte Türk Devletleri**, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1987, c. 2, s. 565.

⁷ V. Minorsky, "Nâdir", **İslâm Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964, c. 9, s. 21, 24, 25; Saadettin Gömeç, "Safeviler-Avşarlar-Kaçarlar", **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2001, c. 1, s. 468.

özel veya devlet müzelerinde toplanmıştır. Bugün bunlar incelendiğinde Safevi bayrağı ile ilgili bir materyal göze çarpmamaktadır. Durum böyle olunca tarihçiler için çözüm yolu Safevi kroniklerindeki anlatımlar, ele geçen fermanlardaki motifler⁸, Safevî devrinde yazılan seyahatnameler ve Batılı seyyahlarca yapılan gravürlerde gizlidir. Biz şu ana kadar Farsça kroniklerde böyle bir tasvire rastlamadık. Belki ileride yapılacak ayrıntılı çalışmalar konuyu daha iyi aydınlatacak bilgiler sunacaktır.

Tahran Üniversitesi'nde görevli İranlı araştırmacı Dr. Hanbaba Beyanî, Safevi ordusunda kullanılan bayrakları batılı yazarlar ve seyyahlara göre tasvir etmiştir.⁹ Türk devletlerinde her devirde hükümdara, kumandanlara ve ordunun muhtelif cüzlerine mahsus olarak ayrı renklerde ve ayrı motiflerle süslü türlü türlü bayraklar kullanılmıştır.¹⁰ Bu bağlamda Safevi ordusunda da askeri birliklerin kendi bayrakları [sancak veya flama] olduğu gibi devleti (aynı zamanda Şah'ı) temsil eden yine ordunun taşıdığı bayraklar vardı. Bu muhtelif bayraklarda Kelime-i Şahâdet, Kuran-ı Kerim'den ayetler, Hz. Ali'nin kılıcı Zülfikar ile astrolojik bir motif olarak aslan-güneş¹¹ resimleri oluyordu. Savaş zamanlarında bayrağı, "*Alemdâr Başı*" adı verilen kişiler hükümdarın önünde olmak üzere taşıyorlardı.¹²

Holstein Dükü tarafından gönderilen sefâret heyetinde kâtip olarak yer alan ve Şah Safi (1629-1642) zamanında 1637 yılında İran'a gelen Adam Olearius yazdığı seyahatnâmede ordu hakkında bilgi verirken Safevilerin güneş-aslan motifini kullandıklarını şöyle belirtmektedir: "*Eskiden hilâl Perslerin ve güneş Greklerin idi. Şimdi ise Türkler [Osmanlılar] hilâli aldılar İranlılar [Safeviler] ise önünde aslan duran bir güneşi.*"¹³

17. yüzyılın ikinci yarısında birkaç defa İran'a gelen Fransız seyyah Sir John Chardin (1643-1713) yazdığı seyahatnâmede Safevi paralarından bahsederken kullanılan motiflere değinerek şöyle diyordu: "... *bakır paraların bir yüzünde, aslan ve onun arkasında yükselen bir güneş motifinin resmedildiği bir İran hiyeroglifi yer almaktadır.*"¹⁴ Bu aslan-güneş motifli

⁸ Şah I. Abbas'a ait bir fermanla güneş-aslan motifinin mühür olarak kullanıldığı açık olarak görülmektedir. Bkz. T. M. Musavî, **Orta Asır Azerbaycan Tarihine Dair Fars Dilli Senedler (XVI-XVIII. Asırlar)**, İlim Neşriyatı, Bakü 1977, Numara 14, s. 154.

⁹ Hanbaba Beyanî, **Târih-i Nizamî-i İran (Devre-i Safeviyye)**, İntişârât-ı Sitâd-ı Bozorg-i Erteşârân, Tahran 1335, s. 112-113.

¹⁰ M. Fuad Köprülü, **a.g.m.**, s. 405.

¹¹ Astrolojide güneş, aslan burcuyla ilişkilendirildiğinden genelde bu iki motif birlikte kullanılmıştır. Güneş-aslan motifi, kökleri Mezopotamya, Mısır, Yunan ve Roma kültürlerine kadar inen bir astrolojik telakkiyi işaret etmektedir. Bkz. M. Fuad Köprülü, "Arslan", **İslâm Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s. 606.

¹² Hanbaba Beyanî, **a.g.e.**, s. 113.

¹³ Adam Olearius, **The Voyages & Travels of the Ambassadors from the Duke of Holstein to the Great Duke of Muscovy and the King of Persia**, İngilizce'ye Çeviren: John Davies, Londra 1662, s. 342.

¹⁴ Sir John Chardin, **Travels in Persia**, University Press, Cambridge 1927, s. 287.

paralara ait bir gravürü, 17. yüzyılda İran'a birkaç defa seyahat eden Fransız seyyah Tavernier vermektedir.¹⁵

Safevi hükümdarı I. Süleyman (1666-1694) devrinde Newcastle Dükü adına İran'a gelen John Fryer Safevi ordusunu ve bayrağını bizzat görmüştür. Fryer, seyahatnamesinde gördüğü bayrağı şöyle tasvir etmektedir: “*Hükümdar [I.Süleyman], düşmanlarına karşı sefere çıkmak yerine evinde -beyaz bir kumaşın üzerinde iki uçlu kanlı bir kılıç motifi- olan bayrağı altında yaşamayı tercih ediyordu*”.¹⁶ Burada tasvir edilen motif, seyyahın iki sayfa sonra “[Hz.] Ali'nin onuruna taşıyorlar”¹⁷ dediği Zülfikâr adlı kılıçtır.

Safevilerin kullandığı ve daha sonra Kaçarlara da sirayet eden güneş-aslan motifli bayrağa gelince, Güneş motifi İran'ın efsanevi hükümdarlarından Cemşid'i temsil ederken Arslan motifi de Şii dünyası için ayrı bir önem arz eden Hz. Ali'yi temsil etmekteydi.¹⁸ Böylece Safevi Şahları bünyelerinde iki önemli kimliği birleştirmiş oluyorlardı.¹⁹ Tabii şu hususu da atlamamak gereklidir ki aslan motifi Sasani devrinden kalma malzemelerde görüldüğü gibi Anadolu Selçuklularında da sembol olarak kullanılmıştır. Burada gücü ve kudreti temsil ettiği aşikârdır. Aslında tarihte pek çok kişi ve yer için ad ya da unvan olarak kullanılmış olan Arslan, İslâmiyet'ten evvelki ve sonraki Arap, Fars ve Türk kültürlerinde kuvvetin ve yiğitliğin başlıca timsâli idi.

Merhum Faruk Sümer, Arslan kelimesinin ad veya unvan olarak (Ak Arslan, Kara Arslan, Kızıl Arslan, Gök Arslan, Arslan Apa, Arslan Boğa, Arslan Taş, Arslan Şah v.s.) Türklerde kullanıldığına işaret etmiştir.²⁰ Batı Türklerinin sembolününün Arslan olduğunu vurgulayan Saadettin Gömeç ise Arslan kelimesinin Türk destanlarında da sıkça rastlanan bir motif olduğunu belirtmektedir.²¹ İslamiyet öncesi Türk tarihinin otorite ismi merhum Bahaeddin

¹⁵ Jean Baptiste Tavernier, **Sefernâme-i Tavernier**, Farsça'ya Tercüme: Hamîd Erbâb Şirânî, İntişârât-ı Nilüfer, Tahran 1382, s. 380.

¹⁶ John Fryer, **A New Account of East India and Persia**, London 1698, s. 356.

¹⁷ John Fryer, **a.g.e.**, s. 358.

¹⁸ Aslan figürü, Safevilerde Şah İsmail devrinde edebî hayata yansımış ve Şah İsmail tarafından yazılan mi'râc şiirlerine ve devrin minyatürlerine de girmiştir. Bkz. Başak Burcu Tekin, “Safevî Dönemi 16. Yüzyıl Aslan Tasvirli Mi'râc Minyatürleri: Şah İsmail Hatâî'nin Yaklaşımı Açısından Değerlendirme”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı 64, 2012, s. 102-103.

¹⁹ Safevi şahlarının efsanevi İran hükümdarlarının mirasçısı, Tanrı'nın Yer Yüzündeki gölgesi, Safevi Tarikatı'nın müritleri olan Kızılbaşların Mürşid-i Kâmil'i ve Şiiler için son derece önem arz eden Mehdi'nin vekili olması ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Roger Savory, “The Emergence of the Modern Persian State under the Safavids”, **Studies on the History of Safawid Iran**, Variorum Reprints, London, 1987, s. 11, 14, 23, 24; Abdüllâtif Kazvinî, **Safevî Tarihi**, Çev: H.Mohammednejad, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2011, s. 10-11; Tufan Gündüz, **a.g.e.**, s. 59-60; Tufan Gündüz, “Safeviler”, **DİA**, İstanbul 2008, c. 35, s. 455.

²⁰ Faruk Sümer, **Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999, c. 2, s. 604, 613-614.

²¹ Saadettin Gömeç, “Kök Börüler ve Arslanlar”, **Göktürk Devleti'nin 1450. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu**, Ankara 2001, s. 5, 7.

Ögel de “*Türklerin İslamiyet’e girmesi ve Uygurların büyük bir imparatorluk kurmaları üzerine Arslan motifi de kendini göstermeye başlamış ve Mısır’daki Memluk efsanelerinde olduğu gibi Türklerin ilk ataları Arslanlarla beraber yaşamıştı*” demektedir.²² Yine Ögel, Altay Hun çağına ait kurganlarda arslan motifine rastlandığını, Batı Göktürk Kağanı İstemi’nin tahtının altından dört arslan üzerine oturduğunu, Uygur tahtlarının da arslanlı olduğunu ve Turfan Uygurlarının hanlarının da uzun zaman “*Arslan Han*” lâkabını muhafaza ettiklerini söylemektedir.²³

Türklerde Arslan kelimesi aynı zamanda devlet teşkilatında kullanılan bir terim idi. Kara Hanlı Devleti’nde teşkilâtın üst kademelerinde “hâkan” yerine “Arslan Han” unvanı kullanılıyordu.²⁴

Netice olarak Türklerde Arslan motifine, İslamiyet öncesi devirde rastlandığı gibi İslamî devirde kurulan Gazneli, Kara Hanlı²⁵, Selçuklu, Memluk, Safevi, Babür ve son olarak Kaçar devletlerinde gerek bayraklarda ve gerekse ad veya unvanlarda rastlanmaktadır. Güneş-aslan motifinin birlikte kullanımı ise İslamiyet’ten evvel İran sülalelerinde görüldüğü gibi İslamiyet’ten sonra da Selçuklu²⁶, Safevi, Babür ve Kaçarlarda görülmektedir.²⁷ A. Shapur Shahbazi, 1423 yılına tarihlenen ve Bibliothèque Nationale’de bulunan Şemsettin Kaşânî’ye ait bir Şahname’de güneş-aslan motifli bir bayraktan bahsederken Kastilya Kralı’nın elçisi Clavijo da Timur’un Keş yakınlarında inşa edilmekte olan yeni sarayı hakkında bilgi verdiği kısımda “*Girişteki muhteşem kapının üzerinde güneş-aslan resimleri görülmektedir. Bu resimler her kemerin üzerinde de vardır. Bize anlatıldığına göre aslan ve güneş, Timur’un Semerkant hükümdarlığından azlettiği prensin armasıydı*” demektedir.²⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere güneş-aslan motifli bayrak kullanımı Safevilerden önce bir gelenek halini almıştı.

Kaçar Bayrağı

İran’da Safevi devrinin sona ermesinden sonra ülkenin içine düşmüş olduğu iç karışıklık ve siyasi belirsizlik Türk boylarının, Afganlıların ve bazı yerel aşiretlerin hükümdarlık

²²Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998, c. 1, s. 45.

²³Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2001, s. 689; Bahaeddin Ögel, **a.g.e.**, c. 1, s. 574.

²⁴İbrahim Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004, 357-358.

²⁵Karahanlı Devleti’nde Arslan adının hükümdar unvanlarında kullanılışı için Bkz. Reşat Genç, **Kara Hanlı Devlet Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002, s. 3, 81, 82.

²⁶Anadolu Selçuklu hükümdarı II. Keyhüsrev (1237-1246) adına kesilen paralarda aslan-güneş motifine rastlanmaktadır. Bkz. Ali Sevim, **Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2002; Aslan-güneş motifli Selçuklu paralarından bir örnek, Hatay Arkeoloji Müzesi’nde sergilenmektedir.

²⁷M. Fuad Köprülü, “Arslan”, **İslâm Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s. 598, 607.

²⁸A. Shapur Shahbazi, “Flags of Persia”, **Encyclopedia Iranica**, c. 10, s. 12-27; Buradaki figür [Figür 18] için Bkz. <http://www.iranicaonline.org/articles/flags-i>; Clavijo, **Timur Devrinde Semerkand’a Seyahat**, Çev: Ö.R.Doğrul, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1975, s. 127-128

mücadelesine girmesine sebep olmuştur. İşte böyle bir ortamda Kaçarlar, Nadir Şah Afşar²⁹ ve Zend Hanedanı ile mücadeleye başlamışlardır. 1795 yılında başkent Tahran'da resmen tahta oturan Ağa Muhammed Han ile İran'da Kaçar hâkimiyeti başlamış oluyordu.³⁰ Büyük oranda Ruslarla ve daha sonraları da İngilizlerle mücadele ile geçen yıllardan sonra Kaçar Hanedanı, 1925 yılında sona ermiş ve İran'da yönetim Pehlevîlere geçmiştir.³¹

Orta Asya'da kurulan Hun-Kök Türk-Uygur devletleri siyasi ve kültürel olarak nasıl birbirlerinin devamı niteliğindekiyseler aynı şekilde İran coğrafyasında kurulan Safevi-Afşar ve Kaçar devletleri de gerek kültürel gerekse siyasi yapı olarak Türk kültürünün devamlılık arz eden bir parçasını ya da devresini oluşturmuşlardır. Nadir Şah, 1736 tarihinde Mugan ovasında toplanan kurultayda tahta çıkarken 1796 Martında Mugan ovalarında kışlağını kuran Kaçar Ağa Muhammed Han da burada taç giyip Erdebil'deki Safevi kılıcını kuşanarak Horasan'a yürümüştü.³²

Kaçarlar, Safevîlerin devamı niteliğinde bir hanedan olduklarından devlet ve askeri teşkilatları devamlılık gösteriyordu. Durum böyle olunca bayrakları da benzerlik göstermektedir. Tabii Feth Ali Şah (1797-1834) devrinde³³ resmileştirilen Kaçar bayrağına Safevîlerin de kullandığı güneş-aslan motifi yanında daha sonraları 19. yüzyılın ikinci yarısında Nasireddin Şah (1848-1896) zamanında bir de kılıç eklenmiştir.³⁴ Zaten eklerdeki fotoğrafta görüldüğü gibi aslan elinde bir kılıç tutmaktadır.³⁵ Safevîlerin Şiilik siyasetini kuvvetle takip eden Kaçarlar, Safevi devri ananelerini her şeyde olduğu gibi bayraklarda da tekrar canlan-

²⁹ Kaçarlardan önce kısa bir süre İran coğrafyasında iktidarı eline alan Nadir Şah Afşar (1736-1747), fermanlarına güneş-aslan motifini mühür olarak koyduruyordu. Bkz. T. M. Musavî, **a.g.e.**, Numara 13, s. 153. Buradan Afşarların da bayraklarında aynı motifi kullanmış olabileceğini söyleyebiliriz. Zira İran coğrafyasında kurulan Türk devletlerinin hâkimiyet anlayışı ve kültürlerinin devamlılık arz ettiğini bilmekteyiz.

³⁰ Yılmaz Karadeniz, **İran'da Sömürgecilik Mücadelesi ve Kaçar Hanedanı (1795-1925)**, Bakış Yayınları, İstanbul 2006, s. 67.

³¹ Yılmaz Karadeniz, **a.g.e.**, s. 355.

³² Richard Tapper, **İran'ın Sınır Boylarında Göçebeler**, Çev: F. Dilek Özdemir, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2004, s. 203; Burada bir hususu belirtmem gerekmektedir. Kaçarlar hakkında bir doktora tezi hazırlayan Yılmaz Karadeniz, R. Tapper'in verdiği bilgilerin aksine Ağa Muhammed Han'ın 1795 yılında Tahran'da tahta çıktığını yazmaktadır. Bkz. Yılmaz Karadeniz, **a.g.e.**, s. 69.

³³ Fetih Ali Şah, Doğu Hindistan Kumpanyası adına 1810 yılında İran'a gelen General John Malcolm'a yeni bir devlet nişanı dizayn etmesi görevini vermişti. Bu nişanda arka planda parlayan bir güneş ve önünde oturan bir aslan figürü vardı. Fakat henüz aslanın elinde kılıç yoktur. Bkz. Denis Wright, "Sir John Malcolm and the Order of the Lion and Sun", **Iran**, The British Institute of Persian Studies, London 1979, Sayı 17, s. 135-141

³⁴ M. Fuad Köprülü, **a.g.m.**, s. 415.

³⁵ Elinde kılıç tutan aslan-güneş motiflerinden güzel bir örneğe, Osmanlılarla Kaçarlar arasında yapılan 1867 tarihli sulh antlaşmasının muhafazasında rastlanmaktadır. Bu motif için Bkz. Komisyon, **Osmanlı Arşivinde Bulunan Muâhedenâmelerden Örnekler**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2000, s. 168-171.

dırmak istemişlerdi. Zira Safevilerin yıkılışından sonra bir hayli kargaşalı bir evre geçiren İran coğrafyasını tekrar eski kudretli günlerine döndürmek isteyen Kaçar Hanedanı, İran'ı tek bayrak altında birleştiren ve halkın hafızasında derin izler bırakan Safevi devrinin tekrardan siyasi ve dini sembolleriyle ayağa kalkmasını istiyordu.

Safeviler ve Kaçarların kullandığı güneş-aslan motifli bayrak, biraz değiştirilerek Pehlevi (1925-1979) devrinde de kullanılacaktır. Tabii Pehleviler, aslan motifinin Pers mitolojisindeki efsanevi kahraman Rüstem ile özdeşleştiği vurgusunu yapacaklardır. Ayrıca Kaçar tacı yerine Pehlevi tacını monte edeceklerdir.

Babür Devleti'nin Bayrağı

Babür Devleti, Timuroğullarından Fergana Beyi Ömer Şeyh Mirza'nın oğlu Babür tarafından 1526 tarihinde Hindistan'da kurulan bir Türk devletidir. Babür hükümdarları ilk başlarda Özbeklerle daha sonra sıklıkla Afgan emirleri ile Hindu prensleri ve bazen de Tibetliler ile İran'da kurulan Türk hanedanlarıyla mücadele etmişlerdir. En son olarak da İngiliz istilasına uğrayan Babür toprakları 1858 yılında Hindistan'ın İngiltere İmparatorluğu'na bağlanmasıyla tarihe karışmıştır.³⁶

1617 yılında Hindistan'daki Babür Devleti hükümdarı Cihangir'in huzuruna çıkan İngiliz seyyah ve papaz Edward Terry (1590-1660), seyahatnamesinde Babürlülerin kullandığı bayrağı ve saltanat mührünü göstermektedir. Bu bayrakta, arka planda büyük bir güneş, onun önünde diz çökmüş ve sağ tarafa bakmakta olan bir Arslan motifi görülmektedir.³⁷ Birbirleriyle Kandahar hususunda hâkimiyet mücadelesi yürütmekte birlikte Safevi ve Babür devletleri genelde iyi geçinmişlerdir. Zaten Babür Devleti kuruluş aşamasında Safevi şahlarından destek görmüştür. Safevi hükümdarı Şah Abbas, Ekber Şah'a "*Şah Babam*" derken Babür hükümdarı Cihangir de Şah Abbas için "*kardeşim*" diyordu.³⁸ Dolayısıyla bayraklarının da benzer yönler ihtiva etmesi gayet doğaldır.

SONUÇ

Bayrak, bir devleti, bir milleti veya grubu temsil eden çeşitli renklerde ve biçimlerdeki kumaş veya sancaktır. Tarihte çeşitli toplumların muhtelif bayraklar kullandıkları bilinmektedir. Zaten bayraklar da önceleri hükümdarları temsil ederken zamanla devletleri temsil eder hale gelmiştir. Tarihteki Türk devletlerinde devleti ve hükümdarı temsil eden bayraklar olduğu gibi ordu birliklerini ve komutanları temsil eden sancak veya flamalar da kullanılmıştır. Türklerde hükümdarın bayrağını tutan ve muhafaza eden kişiye alemdâr veya Emir-i Alem denilmiştir.

³⁶ İbrahim Kafesoğlu, "XIV. Yüzyıldan Sonra Orta Asya'da Kurulmuş Türk Devletleri", **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2001, c. 1, s. 609-611; Mehmet Alparğu, "Bâbü Devleti", **Tarihte Türk Devletleri**, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1987, c. 2, s. 559.

³⁷ Edward Terry, **A Voyage to East India**, London 1677, s. 346-347.

³⁸ Y. Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi**, Türk Tarih kurumu, Ankara 1987, c. 2, s. 150, 188.

16. yüzyıl başında Şah İsmail tarafından kurulan Safevi Devleti'nde muhtelif bayraklar olmakla birlikte genelde güneş-aslan motifli bayraklar kullanılmıştır. Aslan, gücün timsali olarak Türk mitolojisinde ve destanlarında sıkça rastlanan bir motif olup ayrıca dini bakımdan Hz. Ali'nin simgesidir. İki uçlu kılıç da yine Hz. Ali'nin kılıcıdır. Böylece Şiiliği resmen devlet dini olarak benimseyen Safevilerde tarihi ve dini motifler birleşmiş gözükmektedir. İran coğrafyasının ve medeniyetinin etkisiyle güneş motifi bayrağa yansımıştır. Yine bu motif, astrolojik bazı anlamlar taşımakta olup tarih boyunca çeşitli medeniyetlerce kullanılmıştır. Böylece Türk ve İran kültürleri ile İslami motifler birleşmiş görünmektedir.

Kendilerini Safevilerin devamı olarak kabul eden Kaçarlar da aynı bayrağı kullanmışlar hatta buna bir de kılıç eklemiştirler. Kaçar bayrağında güneşin önünde duran aslan elinde bir kılıç tutmaktadır. İran coğrafyasına hâkim olan Safevi-Afşar-Kaçar hanedanları tıpkı Orta Asya'da hâkimiyet kurmuş olan Hun-Göktürk-Uygur devletlerinin birbirlerinin devamı olmaları gibi kültürel ve siyasal olarak birbirlerinin devamı niteliğindedirler. Bu sebeple birçok müessesenin, simgenin, devlet ve ordu teşkilatındaki mefhumların ortak ve benzer olmasını doğal karşılamak gerekmektedir.

Babür bayrağına gelince, Safevi desteğiyle kurulmuş olan Babür Devleti'nde Safevilerin kullandığı bayrağın bir benzerinin olması hayretle karşılanmamalıdır. Zira tarihleri boyunca Babürlülerin etkilendiği yer İran coğrafyasında hâkimiyet kurmuş olan Safevilerdir. İki devlet arasında her zaman siyasi, ticari ve sosyo-kültürel bağlar eksik olmamıştır. Babür Devleti'nde eserlerin Farsça kaleme alınması ve kayıtların da Farsça tutulması bu etkileşime güzel bir örnektir.

KAYNAKÇA

- ALPARGU Mehmet, "Bâbü Devleti", **Tarihte Türk Devletleri**, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1987, C. 2, s. 559-563.
- BAYUR Y. Hikmet, **Hindistan Tarihi**, Türk Tarih kurumu, Ankara 1987.
- BEYANÎ Hanbaba, **Târih-i Nizamî-i İran (Devre-i Safeviyye)**, İntişârât-ı Sitâd-ı Bozorg-i Erteşârân, Tahran 1335.
- CHARDİN Sir John, **Travels in Persia**, University Press, Cambridge 1927.
- CLAVIJO, **Timur Devrinde Semerkand'a Seyahat**, Çev: Ö.R.Doğrul, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1975.
- ÇAY Abdulhâluk, "Safaviler-Avşarlar-Kaçarlar", **Tarihte Türk Devletleri**, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1987, C. 2, s. 565-566.
- FRYER John, **A New Account of East India and Persia**, London 1698.
- GENÇ Reşat, **Kara Hanlı Devlet Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002.
- GÖMEÇ Saadettin, "Kök Börüler ve Arslanlar", **Göktürk Devleti'nin 1450. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu**, Ankara 2001, s. 1-10.
- , "Safeviler-Avşarlar-Kaçarlar", **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2001, C. 1, s. 459-473.
- GÜNDÜZ Tufan, **Son Kızılbaş Şah İsmail**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010.
- , "Safeviler", **DİA**, İstanbul 2008, C. 35, s. 451-457.
- KAFESOĞLU İbrahim, "XIV. Yüzyıldan Sonra Orta Asya'da Kurulmuş Türk Devletleri", **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2001, C. 1, s. 605-611.

- , **Türk Millî Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004.
- KARADENİZ Yılmaz, **İran'da Sömürgecilik Mücadelesi ve Kaçar Hanedanı (1795-1925)**, Bakış Yayınları, İstanbul 2006.
- KÂŞGARLI Mahmud, **Divan-ü Lûgat-it Türk**, Çev: Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2006.
- KAZVİNÎ Abdüllâtif, **Safevî Tarihi**, Çev: H. Mohemmednejad, Birleşik Yayınevi, Ankara 2011.
- KOMİSYON, **Osmanlı Arşivinde Bulunan Muâhedenâmelerden Örnekler**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2000.
- KÖPRÜLÜ M. Fuad, "Arslan", **İslâm Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s. 598-609.
- , "Bayrak", **İslâm Ansiklopedisi**, Maarif Matbaası, İstanbul 1944, c. 2, s. 401-421.
- MINORSKY Vladimir, "Nâdir", **İslâm Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1964, C. 9, s. 21-31.
- MUSAVÎ T. M., **Orta Asır Azerbaycan Tarihine Dair Fars Dilli Senedler (XVI-XVIII. Asırlar)**, İlim Neşriyatı, Bakü 1977.
- OLEARIUS Adam, **The Voyages & Travels of the Ambassadors from the Duke of Holstein to the Great Duke of Muscovy and the King of Persia**, İngilizce'ye Çeviren: John Davies, Londra 1662.
- ÖGEL Bahaeddin, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2001.
- , **Türk Mitolojisi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998.
- SAVORY, Roger, "The Emergence of the Modern Persian State under the Safavids", *Studies on the History of Safawid Iran*, Variorum Reprints, London 1987, s. 1-44.
- SHAHAZİ A. Şapur, "Flags of Persia", **Encyclopedia Iranica**, c. 10, s. 12-27.
- SEVİM Ali, **Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002.
- SÜMER Faruk, **Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- , **Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999.
- TANERİ Aydın, **Türk Devlet Geleneği**, Töre Devlet Yayınevi, Ankara 1981.
- TAPPER Richard, **İran'ın Sınır Boylarında Göçebeler**, Çev: F. Dilek Özdemir, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 2004.
- TAVERNIER, J.Baptiste, **Sefernâme-i Tavernier**, Farsça'ya Tercüme: Hamîd Erbâb Şirânî, İntişârât-ı Nilüfer, Tahran 1382.
- TEKİN, Başak Burcu, "Safevî Dönemi 16. Yüzyıl Aslan Tasvirli Mi'râc Minyatürleri: Şah İsmail Hatâî'nin Yaklaşımı Açısından Değerlendirme", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı 64, 2012, s. 102-103.
- TERRY Edward, **A Voyage to East India**, London 1677.
- WRIGHT Denis, "Sir John Malcolm and the Order of the Lion and Sun", **Iran**, The British Institute of Persian Studies, London 1979, Sayı 17, s. 135-141.